

รูปแบบการประยุกต์ใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในชุมชนต้นแบบ ในประเทศไทย

Model of Application of Buddhist Economics in Prototype Community of Thailand

พระปลัดระพิน พุทธิสารโ

Phrapalad Raphin Buddhisa

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, E-mail: raphind@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาแนวทางและรูปแบบพุทธเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย (2) เพื่อศึกษาวิธีการและแนวทางในการประยุกต์ใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในชุมชนต้นแบบในประเทศไทย (3) เพื่อเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในชุมชนต้นแบบในประเทศไทย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาแนวคิดทฤษฎีจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งศึกษาจากชุมชนต้นแบบด้านการประยุกต์ใช้ในจังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดลำปาง

ผลการวิจัย พบว่า 1) แนวทางและรูปแบบพุทธเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย มีพระพุทธศาสนาเป็นฐานราก แนวคิดทางพระพุทธศาสนาจึงได้รับการประยุกต์ตีความและให้คำอธิบายร่วมกับพฤติกรรมทางเศรษฐศาสตร์ เป็นกลไกร่วมกับวิถีชุมชนดังปรากฏในชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ วิถีพอเพียงในชุมชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำแนวคิดมาสู่สาธารณะ อาทิ พุทธทาสภิกขุ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) สำนักสันติอโศก 2) วิธีการและแนวทางในการประยุกต์ใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในชุมชนตัวอย่างในประเทศไทย โดยใช้หลักคิดทางศาสนาและใช้แนวทางบูรณาการด้านประเพณีจากชุมชนบ้านไผ่แง หมู่ที่ 1 ตำบลวังน้ำเย็นและชุมชนไผ่ลัม หมู่ที่ 1 ตำบลโพธิ์ลัม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี (ภาคเหนือ) และบ้านแม่กวก หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านอ้อน อำเภองาว จังหวัดลำปาง ทั้งสองชุมชนเป็น

กลุ่มตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จในการประยุกต์ใช้หลักพุทธเศรษฐศาสตร์จัดการภายในชุมชนด้วยแนวคิดพอเพียง สมดุล ปัญญา สามัคคีและความสุข จนกระทั่งได้รับรางวัลหมู่บ้านอยู่ดีมีสุข ในระดับจังหวัด รับรางวัลพระราชทานจากสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง และ 3) รูปแบบการประยุกต์ใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในชุมชนต้นแบบในประเทศไทย มีการประยุกต์ด้วยหลักธรรมผ่านวิถีความเชื่อทางศาสนาและวิถีของการดำเนินชีวิต ซึ่งประยุกต์ด้วยการพาทำนាំให้ดูผ่านรูปแบบของกิจกรรม ทั้งสองชุมชนมีวิถีของวัดและวิถีของศาสนาเป็นเครื่องกำหนด รูปแบบและแนวทางการประยุกต์จึงดำเนินไปภายใต้วิถีทางศาสนา วัด พระสงฆ์และรวมอยู่ในวิถีวัฒนธรรมภายในชุมชน

คำสำคัญ: รูปแบบการประยุกต์ใช้; พุทธเศรษฐศาสตร์; ชุมชนต้นแบบ

Abstract

The purpose of this research article is 1) to study the ways and models of Buddhist economics in Thailand; 2) to study the methods and guidelines for applying Buddhist economics in a prototype community in Thai society; and 3) to propose a model of application of Buddhist economics in a prototype community in Thai society. The research is based on qualitative research through studying the concepts and theories from relevant documents and research work, including a prototype community of application in Suphan Buri and Lampang Provinces.

The results are found that: 1) the ways and models of Buddhist economics in Thailand are as Buddhist-based conceptualization. Buddhist concepts have therefore been applied, interpreted, and given an explanation together with economic behaviors. It is a joint mechanism with the community way of life as shown in the sufficiency economy community such as Veracity Saving Group and Sufficiency in the Community. There are monks who lead the concept to the public such as Buddhadasa Bhikkhu, Phra Phrom Khunaporn (P. A. Payutto), and Santi Asoke; 2) the methods and guidelines for applying Buddhist

economics in a prototype community in Thai society consist of the religious concepts and traditional integration of Ban Phai Nge Village, Moo 1, Wang Nam Yen Sub-district and Phai Lom Community, Moo 1, Pho Lom Sub-district, Bang Pla Ma District, Suphan Buri Province (Northern Region), Baan Mae Kwa Village, Moo 1, Ban Aon Sub-district, Ngao District, Lampang Province. Both of regions are the successful representatives in applying the principles of Buddhist economics in community management with the concept of Sufficient, Balanced, Wisdom, Harmony, and Happy until they have received the village award called “Yu Dee Mee Suk” at the provincial level and received the royal award from HRH Princess Maha Chakri Sirindhorn on sufficiency economy; 3) a model of application of Buddhist economics in a prototype community in Thai society has applied to the principles by taking to religious methods and way of life. They have applied for learning by doing through activities. Both of communities have the temple and religious ways to determine and make the forms to apply under religious way, temples, monks, and merge into cultures in the community.

Keywords: Model of Application; Buddhist Economics; Prototype Community

บทนำ

ยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลง ข้อมูลข่าวสารผ่านเทคโนโลยี ส่งผลเป็นการเรียนรู้ที่ปัจจุบันฉับไว การดำเนินชีวิตที่เร่งรีบกลายเป็นปัจจัยสำคัญในสมัยของการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ค่านิยมการบริโภคกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจซึ่งอยู่ในรูปของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติที่

สูงขึ้น การลงทุนมากขึ้น มาตรฐานการครองชีพที่สูงขึ้นในปัจจุบันส่วนเสริมของการดำเนินชีวิตเพิ่มมากขึ้น โดยเข้าใจว่าสิ่งที่บริโภคนั้นเป็นสิ่งสำคัญในชีวิต โลกวัตถุนิยมและบริโภคนิยมถูกให้น้ำหนักเกินกว่าความพอดีและเป็นจริงเกินความพอดีกับรายได้และอาชีพ ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ตัณหา ซึ่งกลายเป็นปัจจัยชี้้นำ จนกระทั่งละเมิดมาตรฐานจริยธรรมสังคม พร่อง

จริยธรรม ผิดกฎหมาย สู่การค้าที่เอาเปรียบ ทั้งส่งผลต่อผู้บริโภคที่ขาดสำนึกในการบริโภค บริโภคโดยขาดความรับผิดชอบ มิได้ตระหนักเข้าใจถึงการได้มา ผลจึงกลายเป็นความเสื่อมถอยคุณธรรมของมนุษย์และความสงบสุขของสังคม (ติริณ พงศ์มพัฒน์, 2560: 20) เงินกลายเป็นปัจจัยหลักและถูกทำให้เป็นสิ่งสำคัญสุดในชีวิตมนุษย์ การแสวงหารายได้ที่ไม่สอดคล้องกับรายจ่าย ด้วยความเชื่อว่าการแสวงหาจะทำให้คนมีความสุข ซึ่งสอดคล้องกับหลักสุขของคฤหัสถ์หรือคิหิสุข (กามโกคิสุข) ตามคติในทางพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่ควรส่งเสริมให้ถึงอัตติสุข ให้มนุษย์แสวงหาความสุขจากการมีทรัพย์ คือ รู้จักแสวงหาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตนและโดยชอบธรรม จนกระทั่งส่งผลเป็นโภคสุข คือเป็นความสุขจากการได้มาแล้วใช้จ่ายด้วยความเป็นสุขในทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบ เลี้ยงชีพ เลี้ยงผู้ควรเลี้ยงและบำเพ็ญประโยชน์ ซึ่งในหลักปฏิบัติควรเป็นเช่นนั้น คือ มนุษย์แสวงหาอย่างถูกต้องและใช้จ่ายอย่างมีความสุข แต่ในข้อเท็จจริง กลับตรงข้าม เพราะเมื่อมีรายได้มากขึ้น แต่มนุษย์กลับมีความสุขที่ถดถอย คุณภาพชีวิตลดลงด้วยเหตุผลในเรื่องของความไม่สมดุลทั้งในส่วนของรายได้และรายจ่าย

มนุษย์ทุกคนต้องการความพึงพอใจสูงสุดที่ได้บริโภคสินค้าและบริการ แต่ความพึงพอใจก็ไม่มีที่สิ้นสุด ควบคุมได้ยาก ยากมี ยากเป็น ยากเสพ เมื่อความต้องการมากเกินไปจะพึงได้ ทำให้คุณค่าทางด้านจิตใจเสื่อมลง ซึ่งมีผลกระทบถึงระบบการจัดสรรวัตถุธรรมและโครงสร้างทางสังคมในส่วนอื่น ๆ (สำราญ อัมจิตต์, 2547: 85-86)

ดังนั้น ประเทศไทยจึงได้รับผลกระทบจากความผันผวนทางเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ทั้งในระดับชาติและนานาชาติ ความขาดเสถียรภาพทางรายได้ ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมกลายเป็นปัญหาหนึ่งของประเทศไทย วิธีการพัฒนาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันไม่ได้เกิดประโยชน์กับทุกคน ความเท่าเทียมในสิทธิอันพึงได้ไม่เสมอภาค ผลประโยชน์ที่เพิ่มขึ้น แต่อยู่กับกลุ่มทุนหรือกลุ่มผลประโยชน์เดียวกัน เช่น งานในภาคการผลิตเพื่อส่งออก ส่วนผู้คนที่ยังคงพึ่งพาเศรษฐกิจในประเทศ เช่น เกษตรกรที่มีแปลงเพาะปลูกขนาดเล็ก กลุ่มนี้มักได้รับประโยชน์น้อยกว่าเมื่อเทียบสัดส่วนกัน ความยากจนเป็นปัญหาที่สะท้อนความเหลื่อมล้ำและช่องว่างทางสังคม ซึ่งยังพบได้ทั่วไปในชนบทโดยเฉพาะในสังคมวิถีเกษตรของประเทศไทย

โลกสมัยใหม่ที่มีโลกตะวันตก เป็นผู้นำขับเคลื่อนการพัฒนาด้วยความคิดวัตถุนิยมและบริโภคนิยม โดยอาศัยความโลภเป็นตัวกระตุ้น มีประโยคว่า Greed in Good หรือความโลภเป็นของดี เพราะความอยากกระตุ้นให้เกิดการพัฒนา คิดค้นคว้าหาความรู้เพื่อสร้างความร่ำรวย ทำให้โลกเจริญ คำว่า เจริญในที่นี้ คือ สามารถผลิตวัตถุดิบของและเทคโนโลยีต่าง ๆ แต่ขณะเดียวกันความโลภก็นำไปสู่การเอารัดเอาเปรียบ แย่งชิง ชัดแย้งรุนแรง และทำลายสิ่งแวดล้อม ดังที่เกิดสงครามต่าง ๆ รวมทั้งสงครามโลก 2 ครั้งในศตวรรษที่แล้ว (ประเวศ วะสี, 2559: 18) การพัฒนาตามแนวทางวัตถุนิยมบริโภคนิยมแนวตะวันตกที่ขับเคลื่อนด้วยโลกจริต นำไปสู่การเสียสมดุลอย่างรุนแรงทุก ๆ ทาง ทั้งชีวิต เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ทุนนิยม คือ ระบบสังคมที่ยึดหลักการยอมรับสิทธิของปัจเจกชน (Individual Rights) รวมทั้งสิทธิหรือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน (Property Rights) เป็นระบบที่ทรัพย์สินทุกอย่างมีผู้ครอบครองเป็นเจ้าของอย่างเป็นการส่วนตัว (Rand, 1967: 19) ส่วนมากทุกคนมีชีวิตหรือปรารถนาที่จะมีชีวิตเพื่อตนเอง ข้อเท็จจริงนี้ไม่ได้รับทวนชีวิตทางสังคม แต่สนับสนุนชีวิตทางสังคม เพราะการทำให้ชีวิตของปัจเจก

บุคคลสมบูรณ์ยิ่งขึ้นจะเป็นไปได้ก็ต้องอาศัยสังคม สิ่งเหล่านี้ คือ ความหมายที่แท้จริงของคำสอนที่ว่า ความเห็นแก่ตัว (Egoism) เป็นกฎพื้นฐานของสังคม (Shand, 1990: 75) การรู้จักช่วยเหลือแบ่งปัน เกื้อกูลต่อกันในสังคมทั้งในการบริโภค การผลิต การพัฒนาที่ยั่งยืน การคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อสังคมเป็นการดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์แนวพุทธที่ตั้งอยู่บนความสมดุลของสรรพสิ่ง (Layard, 2005: 70) ทำให้คนจนมีความสุขมากขึ้น (หรือมีความทุกข์และความยากลำบากลดลง) จนกระทั่งรายได้มากจนถึงระดับหนึ่งแล้ว เงินทองอาจจะมีผลน้อยมากหรือซื้อความสุขไม่ได้ (Layard, 2005: 70) มนุษย์เป็นผู้สร้างความทุกข์ขึ้นมาเอง และเมื่อมนุษย์เป็นผู้สร้างความทุกข์เพราะเหตุที่ไม่พยายามเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริงตามธรรมชาติ มนุษย์ก็สามารถจะทำให้ตนเองพ้นทุกข์กลับไปทำความเข้าใจธรรมชาติตามความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง (อภิชัย พันธเสน, 2558: 2)

วิถีเกษตรแบบยังชีพไม่สามารถตอบสนองความต้องการภายใต้กระแสของค่านิยมและบริโภคนิยมได้ การบริโภคเกินกว่ารายได้ การย้ายถิ่นจากชนบทสู่สังคมอุตสาหกรรม วิถีเกษตรแบบดั้งเดิม

ถูกละเลย แนวคิดสมดุลภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงถูกนำมาปรับประยุกต์ภายใต้สังคมไทยเป็นสังคมเกษตร โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 (พ.ศ. 2470-2559) ซึ่งสอดคล้องกับประชากรส่วนใหญ่ภายใต้วิถีเกษตรกรรม เพื่อส่งเสริมให้สังคมไทยประชากรไทยมีความเสมอภาคภายใต้ปัจจัยการผลิตที่มีอาหารเป็นปัจจัยสำคัญดังคำพูดที่ว่า เงินทองเป็นมายาข้าวปลาเป็นของจริง (พระครูพัฒนกิจตฺตสุนทร (สมศักดิ์ หนูดุก), 2560: 81-92) ความเสมอภาคดังกล่าวเป็นของจริง ความไม่เสมอภาคยังเป็นลักษณะพิเศษของสถานการณ์การพัฒนาของไทยที่สำคัญและน่าเป็นห่วง ในขณะที่ไทยประสบความสำเร็จอย่างสูงเชิงเศรษฐกิจศาสตร์มหภาคและตามเกณฑ์โดยรวมของ MDG บางภูมิภาค บางกลุ่มและกลุ่มชายขอบของสังคมยังคงถูกทอดทิ้งหรืออยู่ในสภาพที่เปราะบางอย่างน่าเป็นห่วง ประเด็นความไม่เสมอภาคด้านรายได้ การคุ้มครองทางสังคมและการเข้าถึงบริการสาธารณะเป็นข้อห่วงใยเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ที่สำคัญ

ในฐานะที่ประเทศไทยเป็นประเทศซึ่งพลเมืองส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาและอยู่ใต้วิถี

วัฒนธรรมระบบคิดทางพระพุทธศาสนาตลอดต่อเนื่องยาวนาน มีการส่งเสริมหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, 2545) การประยุกต์ใช้ กระทั่งเป็นรูปแบบ (Model) ของประเทศไทยดังปรากฏต่อสาธารณะ (พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์, 2549: บทคัดย่อ) รวมไปถึงการกระตุ้นให้เกิดความเข้าใจต่อเกณฑ์ของความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อประโยชน์ของการจัดการชุมชนตามวิถีพุทธและส่งเสริมให้เกิดกระบวนการขับเคลื่อน ดังนั้น ภายใต้กรอบคิดความเป็นวิถีชุมชนที่มีวัดและพระพุทธศาสนาเป็นฐานรากของสังคมไทยในองค์กรวม รวมทั้งมีวัดและพระสงฆ์ตั้งอยู่ในชุมชนนั้น หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาอันเป็นฐานของสังคมได้ถูกประยุกต์เข้ากับหลักการใหญ่ภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่ดี มีสุข” ประหนึ่งถูกทำให้เป็นหลักการกลางทางสังคม ในการส่งเสริมหรือกระตุ้นให้เกิดการขับเคลื่อนชุมชนในภาพกว้างระดับประเทศ ซึ่งส่งผลเป็นพลวัตทางสังคมเศรษฐกิจตั้งแต่ระดับชุมชนจนถึงระดับประเทศชาติ ดังนั้น ผลการวิจัยนี้จะได้ศึกษาแนวทางและรูปแบบพุทธเศรษฐศาสตร์

วิธีการและแนวทางในการประยุกต์ใช้ รวมทั้งเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในชุมชนต้นแบบในประเทศไทยเพื่อเป็นแนวทางในการนำไปประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ ในประเทศไทยต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวทางและรูปแบบพุทธเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย
2. เพื่อศึกษาวิธีการและแนวทางในการประยุกต์ใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในชุมชนตัวอย่างในประเทศไทย
3. เพื่อเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในชุมชนตัวอย่างในประเทศไทย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ ตำรา รายงานการวิจัย บทความทางวิชาการ วารสารและเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา หลักการและองค์ประกอบทางพุทธเศรษฐศาสตร์และหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์

รวมไปถึงใช้การศึกษาภาคสนาม (Field Study) วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แนวคำถามในการสัมภาษณ์ โดยมีประเด็นที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย 1) การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารชุมชน 2) แนวทางและรูปแบบพุทธเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย 3) แนวทางในการประยุกต์ใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในชุมชน 4) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบบันทึกภาคสนามและแบบสังเกตกระบวนการประยุกต์ใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในชุมชนตัวอย่างในประเทศไทย

การรวบรวมข้อมูล

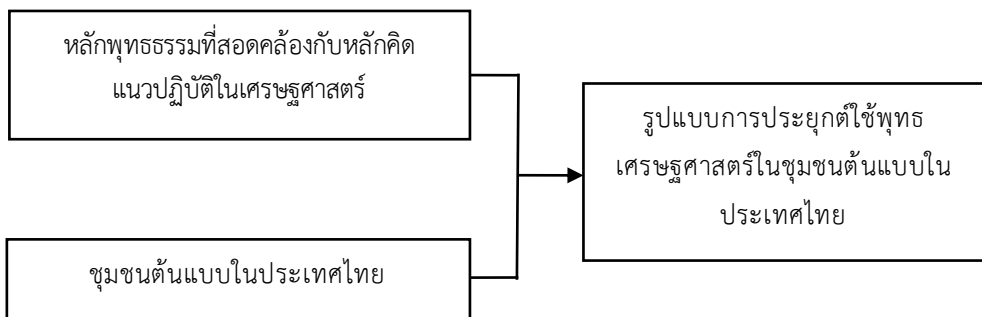
ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าเอกสารมาวิเคราะห์ การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม มาอธิบายความให้เห็นข้อเท็จจริงเพื่อตอบโจทย์เนื้อหาตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ จากนั้น นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มาเรียบเรียงเป็นลักษณะพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ตามโครงสร้างเนื้อหา ประกอบภาพถ่ายและพรรณนาความประกอบ ในการประยุกต์

ใช้หลักพุทธเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย ผ่านแนวคิด หลักปฏิบัติทางเศรษฐศาสตร์ในทางพระพุทธศาสนา รวมไปถึงหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์และนำข้อมูลทั้งหมด มาสรุปการวิจัยให้สอดคล้องกับ วัตถุประสงค์ของการดำเนินการวิจัย การอธิบายผลการวิจัยตามข้อเท็จจริง

และการให้ข้อเสนอแนะในการวิจัย โดยการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มและพิมพ์ เผยแพร่รายงานการวิจัยต่อไป

กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมี กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ดังนี้

ภาพ 1 แสดงกรอบแนวคิดการศึกษาวิจัย

ผลการวิจัย

1. แนวทางและรูปแบบพุทธเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย มี พระสงฆ์ผู้เป็นผู้นำแนวคิดมาสู่ สาธารณะ อาทิ พุทธทาสภิกขุ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) สำนัก สันติอโศก ซึ่งพบว่ามีชุมชนพึ่งตนเอง ตามแนวพุทธที่เน้นการดำเนินชีวิต แบบพอเพียงกระจายอยู่ทั่วประเทศ โดยมีรูปแบบที่ (1) พระสงฆ์เป็นผู้นำ เป็นต้นแบบดำเนินการพึ่งตนเองตาม แนวพุทธ เช่น ชุมชนสันติอโศก พร้อมเครือข่ายกับการขับเคลื่อน ชุมชนผ่านวิถีเกษตรแบบพึ่งตนเอง

ชุมชนพึ่งตนเองโดยการนำของ พระสงฆ์แบบพระราชาธรรมนิเทศ (พระพยอม กลฺยาโณ) แห่งวัดสวนแก้วที่ใช้การเกษตรเป็นตัวนำในการ ช่วยเหลือประชาชน (2) การ ผสมผสานหลักพระพุทธศาสนากับ การดำเนินชีวิตผ่านสถาบันการเงิน ขนาดเล็ก กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ พระอาจารย์สุบิน ปณีโต แห่งวัดไผ่ ล้อม จังหวัดตราด พระอาจารย์มนัส ขนติธมโม แห่งวัดโพธิ์ทอง จังหวัด จันทบุรี เป็นต้น (3) การส่งเสริมและ กระตุ้นให้ทำโดยพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และรัฐ ดังปรากฏในชุมชนต่าง ๆ

เช่น ชุมชนวัดสะพาน อำเภอมือง จังหวัดชัยนาท ชุมชนบ้านบ้านพุพระ หมู่ที่ 4 ตำบลหนองบัว อำเภอมือง จังหวัดกาญจนบุรี กลุ่มเศรษฐกิจ ชุมชน ตำบลบางใหญ่ อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี โดยชุมชนเหล่านี้มีแนวทางพุทธเศรษฐศาสตร์โดยการนำของพระสงฆ์ นักบวชในศาสนาหรือผู้นำชุมชน มีแนวทางในการจัดการโดยใช้ทุนทางสังคม ในเรื่องน้ำใจแบ่งปัน มาเป็นเครื่องขับเคลื่อน การเคารพ ผู้ใหญ่ การช่วยเหลือเกื้อกูล การนำสถาบันทางสังคมอัน หมายถึง ครอบครัว ศาสนาและวิถีวัฒนธรรมใช้ระยะเวลาในการทำงานเชิงชุมชน ใช้ความอดทน ความมุ่งมั่น ความเพียรพยายามอย่างจริงจังจึงประสบผลสำเร็จ ทั้งหมดนี้แนวคิดหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นกลไกในการแสวงหาความรู้ (ปัญญา) มีการฝึกอบรม นำคนที่มีความรู้ทางด้านเกษตรชุมชนมาเป็นผู้ช่วยหรือให้ความรู้เกี่ยวกับการผลิต เกิดเป็นผลิตภัณฑ์และการส่งเสริมให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีได้ เป็นความลงตัวและเหมาะสมในการดำเนินชีวิตร่วมกัน

2. การประยุกต์ใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในชุมชนตัวอย่างในประเทศไทยในตัวอย่าง 2 กลุ่ม ที่ดำเนินการจนกระทั่งประสบความสำเร็จอันประกอบด้วยชุมชน

บ้านไผ่ หมู่ที่ 1 ตำบลวังน้ำเย็น และชุมชนไผ่ล้น หมู่ที่ 1 ตำบลโพธิ์ล้น อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี (ภาคเหนือ) บ้านแม่กวัก หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านอ้อน อำเภองาว จังหวัดลำปาง โดยเป็นตัวแทนกลุ่มตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมสู่การเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์ในการจัดการชุมชน มีการประยุกต์แนวคิดสามัคคีธรรม (สามัคคี) ช่วยเหลือกันและกัน (ทาน-จาคะ) โดยประยุกต์หลักของปัญหา (ทุกข์) สู่ปัญญา (ปัญญา) หาทางออกต่อการผลิตร่วมกันในฐานะปัจจัย 4 ต่อการดำเนินชีวิตที่มีเป้าหมาย พอเพียง พอดี และสมดุล (มัชฌิมาปฏิปทา) โดยมีฐานของวัด ศาสนา ชุมชน ผู้นำชุมชน ที่รวมกลุ่มกันประกอบอาชีพเสริมหลังการเพาะปลูกในการทำนา เช่น การทำปศุสัตว์ เลี้ยงสัตว์ ไก่ วัว แพะและเลี้ยงปลา ในส่วนของการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรอื่น ๆ อาทิ การปลูกผักสวนครัว การตั้งกลุ่มปลูกดาวเรือง การตั้งกลุ่มแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร เช่น กล้วยฉาบ กล้วยทอดของจังหวัดลำปาง การเลี้ยงปลาและผลิตจากปลา เช่น ปลาแดดเดียว น้ำปลาของจังหวัดสุพรรณบุรี การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีทางศาสนา ความเชื่อกับหลักพุทธธรรมเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์ ภายใต้แนวคิดสมดุล พอเพียง ใช้

ปัญหาสู่ปัญญาในการผลิตและการบริโภค สามัคคีธรรมในการอยู่ร่วมกัน พัฒนาคุณภาพชีวิต ดำเนินชีวิตแบบมีส่วนร่วมจนได้รับรางวัลหมู่บ้าน “อยู่ดี มีสุข” ในระดับจังหวัดและได้รางวัลพระราชทานจากสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ด้านเศรษฐกิจพอเพียง

3. รูปแบบการเรียนรู้การประยุกต์ใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในชุมชนตัวอย่างในประเทศไทย โดยทุกรูปแบบที่ปรากฏในชุมชนจะเริ่มวิธีการ ดังนี้ (1) กำหนดเป้าหมายตามพุทธศาสตร์ที่ว่าด้วยความดีและความสุขอันเป็นเป้าหมายของมนุษย์ในองค์รวม (2) การเรียนรู้สู่การปฏิบัติเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ ว่าด้วยการนำองค์ความรู้เก่ามาผสมผสานประยุกต์สู่การปฏิบัติตามเงื่อนไขของเศรษฐศาสตร์ชุมชนแบบเดิม (3) การปรับตัวภายใต้พุทธเศรษฐศาสตร์เป็นการปรับตัวภายใต้สถานการณ์อย่างใหม่ การเรียนรู้อย่างใหม่และประสบการณ์ใหม่ภายใต้การผลิตแบบดั้งเดิมกับการผลิตเพื่อการบริโภคสู่คุณภาพการผลิตและคุณภาพชีวิต (4) การบริหารจัดการพุทธเศรษฐศาสตร์สู่การจัดการบริหารองค์รวมอย่างเป็นระบบ โดยในทุกกระบวนการของรูปแบบจะผสม

ประยุกต์ด้วยหลักธรรมและปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างผ่านวิถีทางศาสนาและความเชื่อทางสังคม กิจกรรมชุมชน ทั้งสองชุมชนมีวิถีของศาสนาเป็นเครื่องกำหนดและประยุกต์ภายใต้วิถีทางศาสนา

อภิปรายผล

1. *แนวทางและรูปแบบพุทธเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย* จากการสำรวจงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับชุมชนตัวอย่างในประเทศไทยด้านการจัดการชุมชนและแนวทางและรูปแบบของพุทธเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย จะพบว่า การจัดการชุมชนล้วนเกิดขึ้นภายใต้การแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพุทธเศรษฐศาสตร์ที่มาจากหลักคิดทางพระพุทธศาสนาที่ว่า สมดุลพอเพียง (มัชฌิมา) ไตรตรองแล้วจึงปฏิบัติ (อปริหานิยธรรม) สามัคคีธรรมหลักปัญญาสู่ปฏิบัติการของพุทธเศรษฐศาสตร์ โดยมีแนวทางในการปฏิบัติโดยพระสงฆ์ นักบวชและผู้นำชุมชนที่เสียสละเพื่อชุมชนส่วนรวมในการจัดการชุมชนด้วยรูปแบบการประยุกต์หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์มาเป็นหลักในการปฏิบัติและดำเนินงาน ดังปรากฏและสอดคล้องกับงานวิจัยของจรรยา รัตนกาล (2556) เรื่องการประยุกต์หลัก

พุทธธรรมและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการอยู่ร่วมกันของประชาชนในเขตพื้นที่ตำบลสามบัณฑิต อำเภอยุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และงานของยุทธพงษ์ แสงโสดา (2544) เรื่องบทบาทพระสงฆ์กับการแก้ปัญหาสังคมไทย ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดจันทบุรี งานวิจัยของพระครูพิศาลธรรมรักษิต (2554) เรื่องการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพึ่งตนเอง: กรณีศึกษากลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านแม่ใส งานวิจัยของเจ้าอธิการเจริญ กิตติคุณ (2553) หรือหลวงพี่ช้างแห่งพรหมพิราม เรื่องการบริหารจัดการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เชิงพุทธภายใต้หลักเศรษฐกิจพอเพียง วัดกรับพวงเหนือ ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก และงานวิจัยของพระธรรมาภรณ์ ฐานุตตโร (ชัยชาติ) (2559) เรื่องการบริหารตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น

2. วิธีการและแนวทางในการประยุกต์ใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในชุมชนตัวอย่างในประเทศไทย จากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ ชุมชนที่ได้รับรางวัลหมู่บ้านดีเด่นในระดับจังหวัด อันประกอบด้วย (ภาคกลาง) ชุมชนบ้านไผ่ หมู่ที่ 1 ตำบล

วังน้ำเย็น อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี (ภาคเหนือ) บ้านแม่กัว หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านอ้อ อำเภองาว จังหวัดลำปาง แนวทางการประยุกต์ใช้โดยนำแนวคิดเรื่องพอเพียงเรื่องความสมดุล (มัชฌิมา) การแสวงหาความรู้ (ปัญญา) สู่การสร้างมูลค่าเพิ่ม ความก้าวหน้าในผลได้และผลิตภัณฑ์ชุมชน การประยุกต์ใช้ภายใต้แนวคิดในเรื่องความสมดุลและก่อให้เกิดความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สอดคล้องกับผลการศึกษาก่อนหน้าของกิ่งแก้ว บัวเพชร (2552) ในงานวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนศรีวัง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการศึกษาของอภิรักษ์ ยอดมณี (2546) เรื่องการพึ่งตนเองของชุมชนไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช รวมถึงงานวิจัยของพระครูพิพัฒน์กิตติสุนทร (สมศักดิ์ หนูดุก) (2560) เรื่องการประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสร้างพลังชุมชนให้เข้มแข็งในอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา งานวิจัยของเสาวนารถ เล็กเลอสินธุ์ (2560) เรื่องความรู้ความเข้าใจและการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ตำบลบางใหญ่ อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี งานวิจัยของ

ปัทมา โกเมนทร์จรัส (2559) เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างระดับความรู้เกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับระดับการปฏิบัติเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนตำบลสองคลอง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา งานวิจัยของร้อยขวัญพุทธ มุ่งมาจน (2556) เรื่ององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านดอนหมุ่ ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานี อโคก และชุมชนฝักฝนเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น

3. รูปแบบการประยุกต์ใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในชุมชนตัวอย่างในประเทศไทย มีการประยุกต์ด้วยหลักธรรม ประยุกต์ผ่านวิถีความเชื่อทางศาสนาและวิถีของการดำเนินชีวิต ประยุกต์ด้วยการพาทำนำให้ดู ประยุกต์ผ่านกิจกรรมโดยมีพระสงฆ์ ผู้นำชุมชนเป็นผู้ขับเคลื่อน ภายใต้วิถีทางศาสนา วัด พระสงฆ์และการควมรวมในวิถีวัฒนธรรมภายในชุมชน ด้วยการปฏิบัติ ดังนี้ (1) การประยุกต์หลักธรรมสู่การปฏิบัติพอเพียง พอดี สมดุลภายใต้ของวิถีทางศาสนา (2) การจะประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้แบ่งปัน (ทาน-จาคะ) ความรู้และทำตามให้เกิดการเรียนรู้ภายใต้วิถีแห่งปัญญาสู่การบริหาร

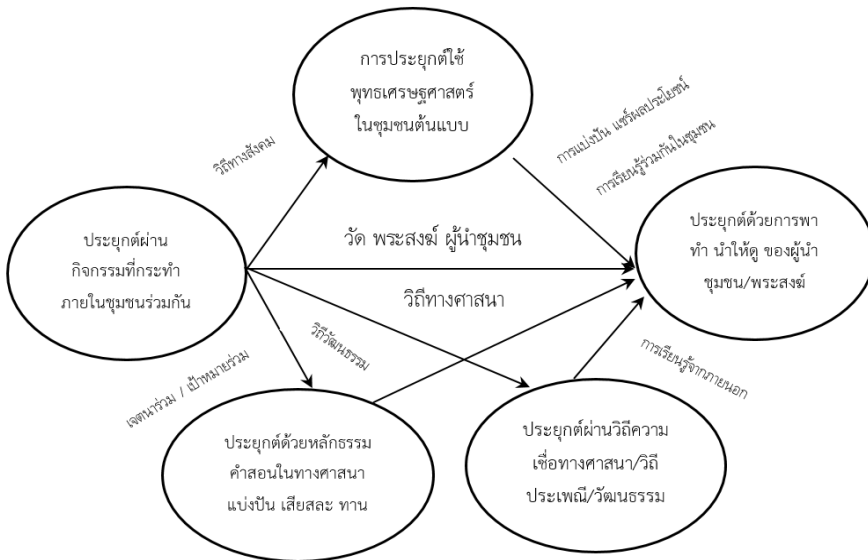
จัดการภายในชุมชน (3) การส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ส่งต่อภายในชุมชน และสังคม (4) สร้างกระบวนการและสงเคราะห์และการเรียนรู้เชิงระบบอย่างต่อเนื่องเพื่อประโยชน์ต่อการเรียนรู้และการเผยแผ่ในองค์กรวม ทั้งก่อให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับงานวิจัยของธนา วุฒิ พิมพ์กิและจันทนา ฤทธิ์สมบุรณ์ (2557) เรื่องการประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดจันทบุรี งานวิจัยของอุษณีย์ สุวรรณ (2558) เรื่องบทบาทสตรีในการพัฒนาชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนวัดสะพาน อำเภอมือง จังหวัดชัยนาท งานวิจัยของสุกานดา กลิ่นขจรและขวัญกมล ดอนขวา (2560) เรื่องประสิทธิภาพในการดำเนินงานของอุตสาหกรรมมันสำปะหลังโดยการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ งานวิจัยของสมพิศ ปูนจัตุรัส และคณะ (2561) เรื่องชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติของชุมชนบ้านเสากระโดง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และในงานของนวรรตน์ บุญภิละ (2560) เรื่องการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน: กรณี

บ้านถ่อนนาลับ หมู่ที่ 1 ตำบลถ่อนนาลับ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี และงานวิจัยของสำราญ จูช่วย (2557) เรื่องวิถีชีวิตคนในชุมชนริมคลองบางกอกน้อยตอนบน จังหวัดนนทบุรีที่สอดคล้องกับแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้างต้น ทำให้ได้ข้อค้นพบที่น่าสนใจและสามารถพัฒนาเป็นแผนภาพแสดงความเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิด

การประยุกต์ใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในชุมชนต้นแบบ ประกอบด้วย 1) ประยุกต์ผ่านกิจกรรมที่กระทำภายในชุมชนร่วมกัน 2) การประยุกต์ด้วยการพาทำนำให้ดูของผู้นำ พระสงฆ์และ 3) การประยุกต์ผ่านวิถีความเชื่อทางศาสนา/วิถีประเพณี/วัฒนธรรม 4) การประยุกต์หลักธรรมคำสอนในทางศาสนา แบ่งปัน เสียสละและทาน จากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้างต้นแล้ว ทำให้ได้ข้อค้นพบสรุปองค์ความรู้ ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพ 2 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

สรุป

การขับเคลื่อนการประยุกต์ใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทยสู่การปฏิบัติสำหรับชุมชนชาวพุทธนั้นว่า

มีความสำคัญและจำเป็น ซึ่งจะทำให้เกิดการขับเคลื่อนสู่พื้นที่และการปฏิบัติในองค์กรด้วยเหตุผลดังนี้ (1) เป็นการขับเคลื่อนในแง่นโยบายสู่

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีการประยุกต์ใช้แนวคิดทางด้านพุทธเศรษฐศาสตร์ในชุมชนต่าง ๆ ผู้การปฏิบัติตามสภาพความเป็นจริง โดยมีวิถีทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีเป็นฐานในการดำเนินกิจกรรมขยายผลสู่ระดับชุมชนวงกว้าง (2) พระสงฆ์และชาวพุทธได้ทำงานมากขึ้นในการประดิษฐ์และตีความคำสอนในพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องเศรษฐศาสตร์ เป็นพุทธเศรษฐศาสตร์ที่จะทำให้คำสอนมีคุณค่าสู่การปฏิบัติได้ ส่งผลเป็นคุณภาพชีวิตสำหรับผู้ปฏิบัติตามและคุณธรรมในการใช้ชีวิตผสมผสานกับ

พุทธเศรษฐศาสตร์แบบไม่เอาเปรียบแบบสร้างสรรค์ ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสังคมส่วนรวม (3) เป็นการประยุกต์ใช้หลักพุทธเศรษฐศาสตร์ในการบริหารชุมชนให้เกิดกลไกเพื่อการปฏิบัติในองค์กรรวม (4) เป็นการจัดการชุมชนที่ประสบความสำเร็จและนำมาเป็นต้นแบบในการบริหารชุมชนให้กับชุมชนอื่นต่อไป (5) ได้มีการประยุกต์ใช้ระบบสามัคคีธรรมซึ่งจะก่อให้เกิดความเกื้อกูล ให้เกิดความสามัคคีธรรมในการดำเนินชีวิต ตามแบบอย่างของชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการชุมชนต่อไป

บรรณานุกรม

- กิ่งแก้ว บัวเพชร. (2552). *การมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนศิรีวัง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จรรยา รัตนกาล. (2556). *การประยุกต์หลักพุทธธรรมและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการอยู่ร่วมกันของประชาชนในเขตพื้นที่ตำบลสามัคคี อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. รายงานการวิจัย. กองทุนสนับสนุนการวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- เจ้าอธิการเจริญ กิตติคุณ. (2553). *การบริหารจัดการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เชิงพุทธภายใต้หลักเศรษฐกิจพอเพียง วัดกรับพวงเหนือ ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก*. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ติรณ พงศ์มพัฒน์. (2560). *เศรษฐศาสตร์บนทางสายกลาง*. นนทบุรี: โรงพิมพ์วัชรินทร์ พี.พี.

- ธนาวุฒิ พิมพ์กิ และจันทนา ฤทธิ์สมบุรณ์. (2557). การประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดจันทบุรี. *วารสารวิจัย มสค.* 10 (1), 1-21.
- นวรรตน์ บุญภิละ. (2560). การน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน: กรณีบ้านถ่อนนาลับ หมู่ที่ 1 ตำบลถ่อนนาลับ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี. *วารสารมหาวิทยาลัยวิชาการ.* 4 (2), 66-75.
- ประเวศ วะสี. (2559). *พระพุทธศาสนาทุนอันยิ่งใหญ่เพื่อพัฒนาประเทศไทย.* สมุทรปราการ: ออฟ เซ็ทพลัส.
- ปัทมา โกเมนทร์จำรัส. (2559). ความสัมพันธ์ระหว่างระดับความรู้เกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับระดับการปฏิบัติเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ของชุมชนตำบลสองคลอง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา. *วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์.* 10 (3), 84-98.
- พระครูพิพัฒนกิตติสุนทร (สมศักดิ์ หนูดุก). (2560). การประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสร้างพลังชุมชนให้เข้มแข็งในอำเภอนาหว้า จังหวัดสกลนคร. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.* 8 (2), 81-92.
- พระครูพิศาลธรรมรักขิต. (2554). *การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพึ่งตนเอง: กรณีศึกษากลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านแม่ใส.* วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธนนันท์ ฐานุตโตโร (ชัยชาติ). (2559). การบริหารตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดกาฬสินธุ์. *วารสารธรรมทัศน์.* 16 (1), 1-13.
- พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์. (2549). *การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียง โดยเปรียบเทียบกับหลักพุทธศาสตร์.* วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มนูญ มุกข์ประดิษฐ์. (2545). *มัชฌิมาปฏิปทาในพระไตรปิฎกกับทางสายกลางในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.* วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยุทธพงษ์ แสงโสดา. (2544). *บทบาทพระสงฆ์กับการแก้ปัญหาสังคมไทย: ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดจันทบุรี.* วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.

- ร้อยขวัญพุทธ มุ่งมาจน. (2556). องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านดอนหมุ่ ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานีโอศกและชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดอุบลราชธานี. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. 4 (2), 104-130.
- สมพิศ ปูนจัตรัส และคณะ. (2561). ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติของชุมชนบ้านเสากระโดง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. *วารสารสังคมศาสตร์บูรณาการ*. 5 (2), 164-178.
- สำราญ จุช่วย. (2557). วิถีชีวิตคนในชุมชนริมคลองบางกอกน้อยตอนบน จังหวัดนนทบุรีที่สอดคล้องกับแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. *วารสารปาริชาติมหาวิทยาลัยทักษิณ*. 27 (3), 107-116.
- สำราญ อัมจิตต์. (2547). *เศรษฐกิจพอเพียงในพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: ธนาเพรส.
- สุกานดา กลิ่นขจร และขวัญกมล ดอนขวา. (2560). ประสิทธิภาพในการดำเนินงานของอุตสาหกรรมมันสำปะหลังโดยการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. *วารสารมหาวิทยาลัยนครพนม*. 7 (2), 1-9.
- เสาวนารถ เล็กเลอสินธุ์. (2560). ความรู้ความเข้าใจและการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ตำบลบางใหญ่ อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยธนบุรี*. 11 (25), 88-98.
- อภิชัย พันธเสน. (2558). *พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ*, พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- อภิรักษ์ ยอดมณี. (2546). *การพึ่งตนเองของชุมชนไม่เรียง อำเภอดงยาง จังหวัดนครศรีธรรมราช*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อุษณีย์ สุวรรณ. (2558). บทบาทสตรีในการพัฒนาชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนวัดสะพาน อำเภอมะเอยีร์ จังหวัดชัยนาท. *วารสารวิชาการ Veridian E Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*. 8 (2), 372-391.
- Layard, R. (2005). *Happiness: Lessons from a New Science*. London: Penguin Books.

Rand, A. (1967). *Capitalism: The Unknown Ideal*. New York: Penguin Books.

Shand, A. H. (1990). *Free Market Morality: The Political economy of the Austrian School*. London: Routledge.